

WYCHOWANIE DLA BEZPIECZEŃSTWA A EFEKTYWNOŚĆ NAUCZANIA ETYKI WOJSKOWEJ: TEORIA I PRAKTYKA. CZĘŚĆ I

Stanisław W. PTASZEK

Wojskowa Akademia Techniczna

Streszczenie: Praca stanowi kontynuację zainteresowań i badań autora nad szeroko rozumianym wychowaniem dla bezpieczeństwa, a szczególnie kształtowaniem postaw moralnych podchorążych. Poza teoretycznymi podstawami edukacji etycznej i wychowania moralnego, praca odnosi się do praktyki. Opiera się na opiniach podchorążych, ich doświadczeniach z obserwacji realnej moralności współczesnych żołnierzy polskich. Autor wskazuje na znacznie szerszy aspekt kształtowania postaw moralnych żołnierzy, niż się to powszechnie uważa.

Słowa kluczowe: podchorążowie, wychowanie dla bezpieczeństwa, etyka, edukacja wojskowa.

Postawiony problem sięga swoimi korzeniami do czasu powstania pierwszych organizacji myśliwskich i bojowych, pospolitego ruszenia, armii zaciężnych, obywatelskich i współczesnych. Dla Amerykanów zaufanie do armii, jako instytucji i grupy zawodowej „świadczącej zaszczytną posługę” dla narodu i państwa amerykańskiego, stanowi wartość priorytetową. Zaufanie to podstawa związku armii z narodem amerykańskim. Wzajemne zaufanie jest niezbędnym elementem spajającym jedność armii¹. W każdej armii owo wzajemne zaufanie odgrywa dużą rolę, szczególnie w tak wielorasowej i zróżnicowanej etnicznie jak amerykańska, w armiach jednonarodowych wzajemne zaufanie jest zjawiskiem naturalnym².

Dowódcy i ich suwereni, np. naród lub państwo, zawsze pragnęli posiadać siły zbrojne składające się z ludzi o wysokich kompetencjach. Bardzo dobrze wyszkolonych bojowo oraz o wysokim morale, oddanych i wiernych dowódcom i sprawie, do której zostali powołani. „Wojsko – napisała st. szer. podchorąży – będąc instytucją społeczną [należy dodać, że jedną z najstarszych i najpotężniejszych – przyp. autora], stanowi specyficzną grupę środowiskową. Świadczą o tym cele, jakie ma do zrealizowania, a przede wszystkim przygotowanie żołnierzy do działania na współczesnym polu walki. Środowisko wojskowe oddziałuje na żołnierzy – zdaniem podchorążego – poprzez wielość występujących w nim bodźców, działających z różnym natężeniem i w różnym czasie”³. Przyszły dowódca inżynier w powyższej wypowiedzi zwraca

¹ P.E. Roush, *Constitutional Ethics*, [in:] *Ethics for Military Leaders*, Boston: Pearson Custom Publishing, 1998, s. 9.

² J. Wolfendale, *Developing Moral Character in the Military: Theory and Practice in Torture and the Military Profession*, Palgrave-Macmillan, 2007, s. 56.

³ Cytowany powyżej tekst pochodzi z opracowania podchorążej na temat: *Najistotniejsze (pożądane) wartości moralne w środowisku wojskowym. Stan faktyczny i postulowany* z 2015 r. Praca w dyspozycji autora tekstu.

uwagę na specyfikę środowiska wojskowego i możliwość stosowania różnorodnych metod wychowania moralnego.

Obecnie najistotniejszym zadaniem teoretyków jest – zdaniem Laurie Calhoun – doprecyzowanie pojęcia (ang. *personhood* i *human security*) tak, aby instytucje zajmujące się bezpieczeństwem umiejętnie dostosowywały swe zadania do potrzeb bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Zdaniem badaczki polityka jest pełna retoryki niedającej realnej pewności bezpieczeństwa personalnego. Bez względu na perspektywę czasową, wyznawane zasady moralne, poglądy polityczne, miejsce zamieszkania wszyscy ludzie rozumieją i oczekują zapewnienia bezpieczeństwa w podobny sposób. Zjawisko to wynika z istoty ludzkiej osobowości, jej gatunkowego podobieństwa, oczekiwań i odwiecznego pragnienia życia w stabilizacji. Dylemat bezpieczeństwa polega również na tym, na ile bezpieczeństwo instytucjonalne powinno być uzupełniane środkami samoobronnymi, np. posiadaniem broni lub sąsiedzką samoobroną. Czy różne formy bezpieczeństwa strukturalnego nie ograniczają prawa ludzi do samoobrony i odwrotnie, czy zbyt duże prawa jednostki do samoobrony nie są w sprzeczności z bezpieczeństwem strukturalnym? Na ile obywatel lub grupa obywatelska może bronić swego bezpieczeństwa, uważając, że władza nie zapewnia go w sposób oczekiwany? Może tu zachodzić i często zachodzi zjawisko obywatelskiego bezprawia. Innym problemem jest retoryka prowadzenia sporów przez polityków wrogich stron, która często deprecjonuje wartości humanitarne strony przeciwnej, oskarżając ją o czyny lub zamierzenia barbarzyńskie. Prowadzi to często do wykluczenia możliwości konstruktywnego dialogu i eskalacji konfliktu np. politycznego w konflikt zbrojny⁴.

W oddziaływaniu moralnym najistotniejszy jest oczywiście cel, czyli wychowanie żołnierza w pełni świadomego celu swej służby i realizującego ów cel w sposób moralny, to znaczy z zachowaniem wszelkich norm moralnych. W trakcie szkolenia i samej walki dowódcy nie mogą tracić z oczu metod wychowawczych i jak zauważa studentka, „bodźców ich natężenia i czasu, w którym się je stosuje”. Zdaniem studentów wychowanie dla bezpieczeństwa powinno mieć charakter powszechny, to znaczy obejmować zdrową całość społeczeństwa. Sami studenci twierdzą, że rozpoczęcie studiów wojskowych jest dla nich jedynie akademickim etapem wychowania do służby. Wszelkie teorie psychologiczne i pedagogiczne są zgodne co do tego, że kształtowanie postawy moralnej człowieka rozpoczyna się we wczesnym dzieciństwie, a kończy się w chwili śmierci. Najsilniejsze jest w bardzo młodym wieku, kiedy ma charakter emocjonalny i naśladowczy, a na końcu intelektualny. W późniejszym okresie socjalizacji proces kształtowania postawy moralnej posiada bardziej charakter intelektualny i trudny do modyfikacji.

⁴ P.E. Roush, *Constitutional Ethics*, [in:] *Ethics for Military Leaders*, Boston: Pearson Custom Publishing, 1998, s. 12.

W trakcie służby zawodowej, studiów i wszelkiego rodzaju szkoleń następuje konfrontacja młodzieńczo-cywilnej postawy moralnej i szerzej posiadanego etosu wojskowego z etosem faktycznie funkcjonującym w armii. Zarówno dowódcy, jak i instruktorzy, nauczyciele oraz wychowawcy wojskowi co rok otrzymują ze środowiska cywilnego nowych adeptów sztuki wojennej w wieku najczęściej powyżej osiemnastu lat, czyli młodych ludzi o dość trwale ukształtowanym światopoglądzie i postawie moralnej. Adeptci powinni posiadać pożądaną i akceptowaną postawę moralną, otwartą, bez patologii i podatną na metody wojskowego wychowania moralnego, a teoretycznie tylko takich wojsko powinno przyjmować do służby za pośrednictwem obwodowych komisji wojskowych. Dysponując takimi kandydatami, dowódcy i armia jako całość mogą w trakcie służby tylko podnosić na wyższy poziom etos żołnierza polskiego. Ale jeżeli postawy moralne szczególnie nowo wcielanych i kształconych żołnierzy nie są pożądane przez wojsko i społeczeństwo, to sprawa się komplikuje. Podobnie uważa podchorąży – obecnie student, a w przyszłości oficer inżynier: „Żołnierze szczególnie zawodowi, którzy wstępują do sił zbrojnych z własnej woli. W polskiej armii powinniśmy mieć zatem wyłącznie żołnierzy-patriotów... Wybór zawodu żołnierza wydaje się wyrażeniem zgody, demonstracją gotowości narażania własnego istnienia w imię znakomitych celów”⁵. Na problem oczekiwanej, a nawet wymaganej postawy moralnej zwraca uwagę następująca wypowiedź innego podchorążego: „Podstawę powinności żołnierskich określa Konstytucja RP oraz Ustawa o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. Żołnierz powinien zachowywać się godnie i mieć poczucie wiary w samego siebie. Winien dumnie nosić mundur i być zadowolonym z przynależności do społeczności wojskowej... Osoba, która wybrała taką służbę, w życiu utożsamia się [powinna się utożsamiać – przyp. autora] również z tradycjami i dobrym imieniem swojej jednostki wojskowej. Nie przedkłada spraw prywatnych nad dobro służby i ojczyzny”⁶. Na etos żołnierski zwraca uwagę wypowiedź podchorążego, którego zdaniem: „Społeczeństwo oczekuje oraz postrzega żołnierza jako człowieka, dla którego najważniejszymi wartościami jest patriotyzm, honor, odwaga, ale również odpowiedzialność. Ponadto, jako człowieka, dla którego gotowość służeniu ojczyźnie i powinność wobec obronności jest nade wszystko, nawet nad rodziną”⁷. Na światopoglądowy aspekt moralności zwraca uwagę podchorąży, dla którego: „Tradycja munduru polskiego jest głęboko zakorzeniona w wierze katolickiej, o ile jestem za wolnością wyznania, poglądów politycznych itp., o tyle jestem gorącym zwolennikiem szerzenia historii”⁸.

W wojnie w Iraku i w innych konfliktach obserwowano wiele incydentów niemoralnych zachowań żołnierzy amerykańskich. Zdaniem Jessiki Wolfendale pytanie

⁵ Wypowiedź pochodzi z pracy seminaryjnej podchorążego z roku 2015.

⁶ Zdanie podchorążego zawarte jest w jego pracy z 2014 roku.

⁷ Podobnie jak powyżej, wypowiedź pochodzi z 2014 roku.

⁸ Podobnie jak powyżej, wypowiedź pochodzi z 2014 roku.

brzmi jednak: „czy takie zachowania były wynikiem działań kilku „zgniłych jabłek”, czy wskazują na bardziej złożony problem skuteczności etycznego nauczania i wychowania moralnego”⁹. Podobne zachowania i postawy moralne charakteryzują żołnierzy polskich, podstawowe problemy dotyczą skuteczności polskiego wychowania do bezpieczeństwa szczególnie żołnierzy, ale również ludności. Nowoczesna armia zdaniem Jessiki Wolfendale ma obowiązek szkolić żołnierzy, jak być skutecznym i jednocześnie moralnym. Idealny żołnierz jest przede wszystkim uczciwy, szczerzy, odważny i lojalny, natomiast powinien być moralny, prawy w pełnieniu swojej służby.

W procesie wychowania moralnego mamy do czynienia z młodymi ludźmi, którzy jednak są już dorośli, mają dość mocno ukształtowany światopogląd i system wartości moralnych. Dlatego, zdaniem amerykańskiego specjalisty od wychowania moralnego Daniela Calachana, „podstawowe pytania, jakie narzucają się, gdy myślimy o nauczaniu etyki, brzmią: jak rozumnie osiągnąć efektywne nauczanie etyki zawodowej? Jak owe nauczanie usytuować w całości systemu kształcenia i wychowania zawodowego? Jakiego rodzaju materiału używać?”¹⁰.

W świadomości powszechnej, ale również wojskowej, w wychowaniu żołnierzy istnieją dwie sporne kwestie, dwa podejścia, jedno teoretyczne i drugie praktyczne. W dyskusjach o stanie moralnym każdej armii najczęściej pojęcia moralności i etyki są mylone lub traktowane zamiennie, bez wnikania w ich istotę. Przypomnę tylko dla pewnego porządku metodologicznego, że moralność to stan, zjawisko społeczne będące jedną z podstawowych form kontroli społecznej. Moralność funkcjonująca w środowisku militarnym to moralność wojskowa, określonej armii narodowej, powstańczej lub innej, a przede wszystkim moralność pojedynczego żołnierza. Etyka jest nauką o moralności, jej normach, wartościach, psychologicznych aspektach czynów moralnych, historii moralności i jej rozwoju bądź regresu. Dla etyki moralność jako zjawisko społeczne stanowi jej przedmiot badań i analiz. Moralność w mniejszym lub większym stopniu posiada charakter światopoglądowy i siłą rzeczy podobny charakter mają różne rodzaje etyki. Moralność chrześcijańska jest najczęściej przedmiotem analiz, np. etyki katolickiej, podobnie jest z różnymi rodzajami etyki, np. egzystencjalną lub utylitarną, jedynie etyka normatywna próbuje owo odium światopoglądowe zminimalizować, a nawet usiłuje być światopoglądowo neutralna, przyjmując w swych badaniach za podstawę filozofię powszechną, zwaną „świecką”. W społeczeństwie, państwie i jego instytucjach, w tym w wojsku, uprawiać etykę można na wiele form, poprzez np.: 1) moralizowanie, 2) racjonalizowanie, 3) projektowanie, 4) rekonstruowanie i analizę celów, 5) formułowanie ogólnych zasad – i najnowszy sposób – 6) etatyzację etyki w instytucjach wojskowych, np.

⁹ J. Wolfendale, *Developing Moral Character in the Military: Theory and Practice in Torture and the Military Profession*, Palgrave-Macmillan, 2007, s. 34.

¹⁰ Poglądy zawarte w pracy zbiorowej wydanej przez National Defence University U.S. *Ethics and National Defense. The timeless issues*, red. J.C. Gaston, J.B. Hietala, Washington D.C. 1993.

mężowie zaufania lub sądy honorowe. Etyka zawodowa w swojej strukturze posiada wskazania, którymi przedstawiciele zawodu wojskowego powinni się kierować w trakcie realizacji obowiązków zawodowych. Przede wszystkim *ustanawia cel* oparty na dobru wspólnym, które wynika z misji zawodu, np. obrona ojczyzny i jej interesów. Wskazuje na centralną *wartość zawodu*, np. wierność przysiędze wojskowej, służbę ojczyźnie, obronę jej obywateli i terytorium, oraz *dobra zawodu* mające wartość zawody wspierać, np. wykonywanie rozkazów, doskonalenie swych kwalifikacji. Poza misją zawodu, jako drogowskaz określa *dobro wspólne zawodu*, np. zachowanie godności, honoru, sumiennosc, wykonywanie rozkazów, i określa *dobro wspólne innych ludzi*, np. prawo do bycia bezpiecznym, wolności, życia w społeczeństwie prawa. Etyka zawodowa określa w swej części normatywnej *powinności zawodu* jako całości wojska i każdego żołnierza z osobna, zawierają one *powinności pozytywne*, np. prawo do poszanowania godności, rozwoju, oraz *negatywne*, np. wykonanie rozkazu bez względu na przekonanie o jego słuszności, obrona powierzonych podopiecznych aż do utraty zdrowia lub życia włącznie, uczestnictwo w tzw. plutonach egzekucyjnych. Może najważniejszym elementem wojskowej etyki zawodowej jest kwestia *sumienia zawodowego*, które opiera się na prawdziwie głębokich przekonaniach moralnych każdego żołnierza i całej armii o słuszności swej misji. Problemem jest brak przekonania moralności o zasadności polityki kolejnych rządów i generałów polskich dotyczącej wysyłania polskich żołnierzy na „misje pokojowe” w Iraku, a później Afganistanie. Żołnierze, szczególnie pierwszych zmian – kontyngentów w Iraku, byli dość mocno przekonani o słuszności swej misji. Powierzone zadania wykonywali sumiennie, często z narażeniem lub utratą życia, ich zachowania były godne miana żołnierza polskiego, o czym może najlepiej zaświadczyć ich bohaterskie i skuteczne zachowanie w irackiej Karbali, bitwa, którą niektórzy nazywają najbardziej bohaterską od II wojny światowej. Misja w Afganistanie była obciążona wieloma przykrymi doświadczeniami wyniesionymi z misji irackiej, ponadto zastane tam warunki społeczno-polityczne były jeszcze mniej zrozumiałe dla biorących w niej udział żołnierzy. Nie bardzo rozumieli swą rolę, a w obliczu wielu patologicznych zjawisk ich zachowania moralne i bojowe były dalekie od oczekiwań, np. morderczy odwet na mieszkańcach wioski, gdzie zginęło lub było rannych wielu niewinnych ludzi¹¹. Ich służba często pełniona była bez przekonania i liczyli (poza rannymi i zabitymi) dni do końca zmiany, chcieli jak najszybciej zapomnieć to, co przeżyli. Gdyby nie bardzo atrakcyjny czynnik finansowy i tradycyjne przywiązanie żołnierzy do wierności przysiędze, Wojsko Polskie miałoby poważne kłopoty z naborem na misje, dlatego między innym pierwotną decyzję, że na misję jadą jedynie ochotnicy, zmieniono na obowiązek uczestnictwa. Każda etyka zawodowa posiada *sankcje*

¹¹ Sprawa trafiła do różnych instancji sądu wojskowego, wyrok jest nieprawomocny, przy „okazji” obnażono zachowania wielu żołnierzy i ogólnie bardzo źle wpłynęło to na postrzeganie etosu Wojska Polskiego.

moralne, które w zależności od restrykcyjności całej etyki zawodowej mają różny stopień i zakres obowiązywania. Polski kodeks wojskowy jako najwyższe sankcje przewiduje na wniosek sądu honorowego wydalenie ze służby lub pozbawienie posiadanego stopnia wojskowego, czyli degradację.

Inny pozorny konflikt pomiędzy moralnością a etyką dotyczy tego, jak powinniśmy się zachowywać, czy szerzej żyć według nauki kodeksów lub wskazań religijnych, np. Ewangelii lub Koranu, czy wymogów realnej rzeczywistości, niekoniecznie zgodnej ze wskazaniem etycznymi. Wielu ludzi uważa, że przeciwieństw można szukać w odwiecznej „brutalnej” konieczności zwyciężania nad przeciwnikiem (niekoniecznie zbrojnym) i wyjątkowości, „subtelności”, teoretyczności, idealizowania przedmiotu etyki. Szczególnie że w mowie potocznej niemal powszechnie słyszy się, że ktoś, jakaś grupa złamała wszelkie zasady moralne i etyczne – wrzuca się do jednego worka dwa różne pojęcia. Etyka jako nauka konstytuuje, uzasadnia i wskazuje, jakie wartości powinniśmy wykorzystywać w kształtowaniu moralnych zachowań dnia codziennego, w tym walczących stron. Etyka jako przedmiot istnieje od najdawniejszych czasów, jej przedmiot wraz z długą historią ludzkości był wyznaczany przez niezliczoną liczbę kontrowersji i dyskusji. Tacy wielcy myśliciele jak Sokrates, Platon i Arystoteles nie umieli dać wyczerpującej odpowiedzi na pytanie, jak efektywnie uczyć i wychowywać moralnie ówczesnych Helenów i ich żołnierzy. Pamiętać należy, że w ówczesnym antycznym świecie wojny i podboje stanowiły ważną część polityki państwa. Platon był podobno dzielnym żołnierzem w wielu kampaniach wojennych, a Arystoteles był wychowawcą słynnego Aleksandra Macedońskiego zwanego Wielkim, więc dla obu wielkich filozofów zagadnienie wychowania moralnego żołnierzy ateńskich było ważne. Wczesna umysłowość ateńska często filozofię zawężała do etyki i na odwrót, etykę do filozofii, pojmując je jako umiejętność kierowania się w życiu państwowym. To Sokratesowi zawdzięczamy współczesne rozumienie etyki jako nauki o wychowaniu moralnym. Późniejsi i dzisiejsi moralisci, etycy i teoretycy wychowania moralnego również spierają się w tej kwestii. Większe i mniejsze spory trwają i pewnie trwać będą, co nie jest przedmiotem naszych rozważań, natomiast życie wymaga konkretnych rozwiązań.

Problemy narosłe wokół efektywnego nauczania etyki stanowią fundamentalny problem całej ludzkości, w tym wszystkich sił zbrojnych. Szczególnie dziś, w czasie wielkiej przymusowej migracji, wojny na Bliskim Wschodzie i na Ukrainie, kiedy to ludzkość, a szczególnie Europejczycy, powinna pokazać swą ludzką twarz, którą charakteryzowało tradycyjne dążenie do dobra i pokoju, szacunek dla inności i solidarność z potrzebującymi. Dlaczego dziś wiele narodów odwraca się od problemu? Niestety, wydawać by się mogło, że wielki francuski myśliciel Jean J. Rousseau miał rację, uważając, że im dalej człowiek (fr. *homme sauvage* – człowiek dziki) wchodzi w kulturę, społeczeństwa, państwa i jego struktury, tworzy ludzkie, społeczne normy zachowania, w tym normy i wartości moralne, coraz bardziej odchodzą one od swej

naturalności. Jako realista Rousseau rozumiał wyobcowanie człowieka z natury, to że człowiek nie może zrezygnować z rozwoju kultury, gdyż rezygnacja byłaby powrotem – może do szczęśliwych czasów, gdzie człowiek rozumiał potrzeby swoje i innych ludzi, kiedy jego działanie było ukierunkowane na wartości proste. Zabijał tylko dla zapewnienia życiowej egzystencji i z konieczności, rzadko w obronie koniecznej, w przeciwieństwie do człowieka współczesnego, dla którego śmierć, cierpienie i wojna są istotą cywilizacji. Powrót człowieka do pierwotnych społeczności i warunków materialnych byłby początkowo regresem, a następnie cofaniem się kultury całej ludzkości. O wyobcowaniu natury człowieka z natury przyrody może świadczyć zdaniem myśliciela kryzys moralny ludzkości, który potwierdzają niekończące się konflikty zbrojne. Konflikty społeczne (wewnętrzne) i światowe (np. między potęgami kolonialnymi) ludzkość coraz częściej próbuje rozwiązywać zbrojnie, a obecne wojny stają się coraz okrutniejsze i dotyczą coraz większej liczby ludzi. Współczesny mu człowiek i przyszłe pokolenia zdaniem Rousseau będą w swych działaniach coraz brutalniejsze i oddalą się od pierwotnej szlachetnej natury człowieka. Mając to zjawisko na myśli, tworzy swą pedagogikę i politykę opartą na moralności i powrocie do prawdziwej natury człowieka¹².

Etyka przy pomocy wielu nauk, przede wszystkim filozofii, próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak żyć moralnie w pierwszej połowie XXI wieku. Uważa, że moralność powinna stanowić dla każdego człowieka ważny problem egzystencjalny. Każdy człowiek pełni określoną rolę społeczną, wiążącą się z wykonywanym zawodem lub aktywnością w ogóle, np. rodzinną lub publiczną. W owe funkcje społeczne wpisane są ich moralność i zagrożenia moralne, jakie ze sobą niosą, np. korupcja, kradzieże własności innych, a nawet notoryczne lub fikcyjne bezrobocie i czerpanie niezasłużonych korzyści. Człowiek i cała ludzkość codziennie poddawani są bardzo wielu różnym i trudnym, a czasem tragicznym doświadczeniom, które zmuszają jednostkę ludzką do podejmowania określonych czynów moralnych. W tak mocno cywilizowanym, zglobalizowanym świecie ludzie oczekują pomocy w podejmowaniu decyzji moralnych, niestety często tej pomocy nie otrzymują, a to z powodu braku chętnych do jej udzielenia lub z powodu istnienia zbyt wielu odpowiedzi, które zamiast pomagać, czynią człowieka zagubionym i podatnym na różne poglądy i ruchy, w tym ekstremistyczne.

Wracając do problemów wojskowego wychowania moralnego, należy zaznaczyć, że rodzaj i poziom moralny armii zależy w dużej mierze od jej zespołu osobowego, do którego należy wiele różnych czynników – od koloru skóry, poprzez status społeczny i wykształcenie, na światopoglądzie religijnym lub świeckim kończąc. W Turcji gwarantem świeckości państwa jest armia, która składa się w ponad 80 procent z muzułmanów, a olbrzymia część korpusu oficerskiego jest pochodzenia

¹² Szerzej na jego pedagogikę i politykę można spojrzeć poprzez analizę jego pism, szczególnie *Emila* oraz *Umowy społecznej*.

chłopskiego, czyli jest tradycyjnie głęboko związana z islamem. Jednak system wychowania żołnierzy jest tak zorganizowany, aby każdy z nich niezależnie od rodzaju i siły swego wyznania realizował konstytucyjny wymóg świeckości i apolityczności armii. Co więcej, dużo dyskusji wzbudzają rozmowy o nauczaniu etyki w sposób praktyczny, czy to na poziomie szkół podstawowych, gimnazjów, szkół zawodowych, wojskowych, czy w pododdziałach wojskowych. Wiele z tych dyskusji blisko wiąże się z pytaniem o samą istotę etyki, o jej przedmiot, rolę w życiu człowieka, to w jaki sposób normuje życie społeczne itd.

Nauka etyki zawodowej musi być zatem powiązana z tymi odwiecznymi i stałymi dyskusjami, chociaż mają one charakter trudny i teoretyczny. Nie dokonamy rzeczywistego postępu w praktyce, jeżeli nie weźmiemy pod uwagę tej nieodłącznej i trudnej kwestii, jaką jest etyka jako nauka i etyka zawodowa – część etyki – jako wychowanie moralne. Nauczanie etyki zawodowej spotyka się czasami z wrogością, a często z obojętnością wobec samej istoty i przedmiotu etyki. Opór ów często pochodzi raczej z rozpowszechnionego przekonania, że etyka jest tematem nudnym, niejasnym i trudnym do przekazania. Dominuje przekonanie, że może jedynie być regulatorem życia jednostki. Dlatego nie ma żadnej racjonalnej drogi, aby mogła być efektywnie uczona.

Inny sprzeciw, rzadziej wyrażany, koncentruje się na pewnej sprzeczności pomiędzy etyką a kompetencjami zawodowymi. Twierdzi się, że ludzie potrzebują różnych technicznych i specjalistycznych umiejętności oraz nauki szybkiego podejmowania decyzji, zapomina się o kompetencjach etycznych. Czasami uważa się, że etyka wprowadza w myślenie człowieka, szczególnie w proces podejmowania decyzji, pewnego rodzaju zamęt, bezwład i niezdecydowanie, dlatego też nauczanie powinno mieć charakter profesjonalny i kompetentny, etyki każdy sam się nauczy, a moralność posiadzie w sposób naturalny. Na szczęście myślenie takie odchodzi w zapomnienie. Obecnie uważa się, że wychowanie moralne cywila i żołnierza, jeżeli będzie dobrze prowadzone, może pomóc jednostce i całej ludzkości w zrozumieniu tego, co jest w życiu najważniejsze, inaczej patrzeć na codzienne życie oraz pokierować swoim życiem w sposób bardziej świadomy.

Ważne jest, aby pamiętać, że nauczanie etyki może być efektywne, jeżeli jej cele będą jasno, wyraźnie i rozsądnie określone. Przedmiot i istota etyki nie musi się jawić żołnierzom jako coś ze swej natury niejasnego, bezdusznego, niepewnego, a często sytuacyjnego. Druga kwestia, ściśle powiązana z nauczaniem i wychowaniem, polega na tym, aby każdemu żołnierzowi dać takie narzędzia, by był zdolny do analizy problemów moralnych już w chwili ich powstawania i w trakcie ich występowania. Podchorążym, analizując powinności moralne żołnierzy, podjął problem kryterium, dla którego żołnierz może poświęcić życie. „To, że żołnierz – zdaniem podchorążego – w pewnych sytuacjach musi być gotowy poświęcić własne życie, jest oczywiste, należy jednak określić, kiedy dokładnie może być to od niego wymagane.

Najwyższą wartością dla wszystkich wojskowych – czyli kryterium zdaniem podchorążego – jest ojczyzna. Każdy z nich ślubuje gotowość do poświęcenia dla niej życia. Możliwość poświęcenia życia w obronie jej wolności jest traktowane jako ogromne wyróżnienie¹³.

Etyka jest tym narzędziem, dzięki któremu ludzie mogą lepiej myśleć o sposobach bycia lepszymi lub gorszymi moralnie, dlatego duża część nauczania etyki powinna pomagać nauczalnemu jaśniej myśleć i pozwalać wyciągać indywidualne wnioski. Trzeci krytykowany element to stymulowanie poczuciem indywidualnych obowiązków. O etyce możemy mówić w sposób bezosobowy, implikować, że jest to w interesie wszystkich, co najczęściej oznacza nikogo bliżej określonego. Proces nauczania etyki będzie prowadził donikąd lub będzie niezrozumiały, miałki, niemal z kosmosu. Jedynie nauczyciel i program, treści i forma będą próbą przekonania i będą zmierzać do tego, aby traktować etykę i jej percepcję poważnie, to jest zgodnie z jej rolą społeczną. Nauczani i wychowywani muszą poczuć, że ich osobistym obowiązkiem jest zachowywać się poprawnie moralnie, a także myśleć intensywniej o ich etycznym życiu. Analizować decyzje i implikacje zawodowej działalności każdego żołnierza jako własne i ponosić za nie odpowiedzialność we własnym sumieniu. Zdaniem podchorążych system wartości moralnych realnie funkcjonujących we współczesnym Wojsku Polskim mocno nie przystaje do oczekiwanego. Za przykład takiej oceny może służyć następująca wypowiedź: „w dzisiejszych czasach wstąpienie do wojska jest umotywowane zdobyciem pewnej, dobrze płatnej pracy, bez obaw o redukcję etatów”. Inna w podobnym kierunku idąca opinia: „niestety coraz więcej żołnierzy nie traktuje służby wojskowej jako powołania, lecz stają się najemnikami... Takimi ludźmi kieruje chęć zarobku... nie utożsamiają się ze społecznością wojskową...”. Inna bardzo charakterystyczna wypowiedź: „Wielu ludzi traktuje swoją służbę jako źródło dochodów... Bardzo często osoby takie na pierwszym miejscu stawiają dobro swoich najbliższych, a wartości takie jak honor czy ojczyzna przechodzą na drugi plan”¹⁴.

Myślę, że nie mniej ważnym celem nauczania etyki jest przedstawienie żołnierzom i kandydatom problemów etycznych, z jakimi mogą się spotkać w przyszłej służbie. Problemy etyczne nie powstają w próżni, są zazwyczaj rezultatem pewnej sytuacji lub instytucjonalnego porządku. Niemal każda armia jest kopią, odbiciem – nie lustrzanym – narodu, z którego się rekrutuje, jego światopoglądu, historii, polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa.

Najważniejszym celem nauczania etyki jest osiągnięcie pewnego poziomu mobilizacji i koncentracji słuchaczy nad moralnością zawodową, zrozumienie istoty, wartości i norm życia zawodowego. Uświadomienie słuchacza, jaką rolę moralność pełni w życiu indywidualnym i zawodowym. Dbalność o powyższy cel stanowi podstawowy

¹³ Wypowiedź pochodzi z pracy seminaryjnej z 2014 roku.

¹⁴ Wypowiedzi pochodzą z opinii podchorążych o stanie moralnym obecnym i postulowanym z lat 2013-14.

składnik efektywnego nauczania etyki. Wychowanie, a przez to kształtowanie moralności poszczególnych żołnierzy i całych sił zbrojnych, jest poza systemem edukacyjnym i wychowawczym wojska, jest kwestią polityki państwa, np. edukacyjnej, zagranicznej, stanowi ważny aspekt życia religijnego społeczeństwa. Wychowanie moralne, a ściśle mówiąc jego efektywność, jest wypadkową wszystkich czynników biorących udział w procesie wychowania powszechnego i socjalizacji.

BIBLIOGRAFIA:

1. CALHON L., *Moral Personhood and Human Security*, „International Journal of Peace Studies”, volume 10, number 1, Spring/Summer 2005.
2. GASTON J.C., HIETALA J.B. (red.), „Ethics National Defense. The Timeless Issues”, National Defence University U.S. Washington, D.C. 1993.
3. OSIEL M., *Obeying Orders: Military Discipline, Atrocities and the Law of War*, 2001.
4. PFEIFER J., OWENS K., *Military Leadership and Ethics*, Ottawa: Canadian Forces Leadership Institute, 2002.
5. ROSA R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach.
6. ROUSH P.E., *Constitutional Ethics*, [in:] *Ethics for Military Leaders*, Pearson Custom Publishing, Boston 1998.
7. ŚWINIARSKI J., *O naturze bezpieczeństwa*, ULMAK, Warszawa–Pruszków 1997.
8. WOLFENDALE J., *Developing Moral Character in the Military: Theory and Practice*, [in:] *Torture and the Military Profession*, Palgrave-Macmillan, 2007.
9. ZALEWSKI S., *Bezpieczeństwo polityczne państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.

EDUCATION FOR SECURITY AND ITS EFFECTIVENESS FOR MILITARY ETHICS: THEORY AND PRACTICE, PT. I

Abstract: The article is an effect of author's interests and research on widely understood education for security, and especially the military cadets moral behavior. As it is stressed out, when it comes to the education of future military professional, the topic of a military ethics does not lose any of its significance, is important and still evolving with time. Next to theoretical fundamentals for moral teaching and education of ethical standards it has also its practical sides. It discusses the opinions of cadets and examines their experience in reference to moral behavior of contemporary Polish soldiers. Author points out that even wider than typical aspect of the morality issue can be recognized when discussing moral stands of the soldiers.

Keywords: cadets, education for security, ethics, military education.